

گروه بازبهنجارش: قسمت سوم

وحید کریمی پور، دانشکده فیزیک، دانشگاه صنعتی شریف

۲۳ آذر ۱۳۹۲

۱ مقدمه

حال که یاد گرفتیم چگونه بازبهنجارش را در سیستم های اسپینی یا سیستم های پیوسته انجام بدهیم نوبت به آن رسیده است که ببینیم چگونه از این بازبهنجارش می توانیم استفاده کنیم. نهایتاً باید بتوانیم با استفاده از بازبهنجارش هم معنا و دلیل عمومیت را بفهمیم و هم به یک روش معین برای محاسبه رفتار بحرانی سیستم ها دست پیدا کنیم. این روش می بایست همراه با روش اختلال ما را قادر سازد که نماهای بحرانی را رتبه به رتبه و با دقت بیشتر بدست آوریم. برای یادگرفتن این موضوع مثال بسیار ساده ای که را که در همان ابتدا شرح دادیم، یعنی مدل آیزینگ یک بعدی را بدون میدان مغناطیسی دوباره نگاه می کنیم.

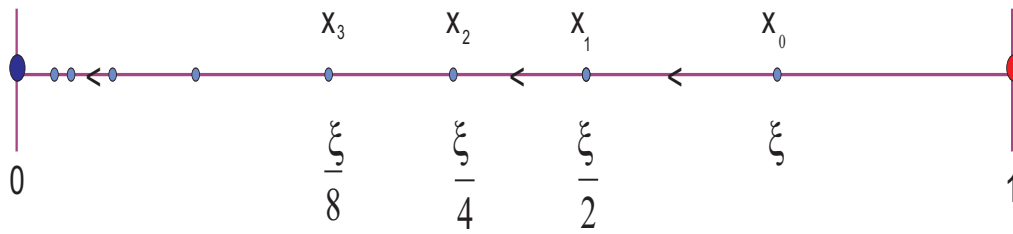
مثال اول: در مدل یک بعدی آیزینگ بدون میدان مغناطیسی دیدیم که در اثر بازبهنجارش طول همبستگی و ضریب جفتیدگی تغییر می کنند. در واقع اگر ضریب جفتیدگی و طول همبستگی را در مرحله n ام به ترتیب با J_n و ξ_n نشان دهیم آنگاه:

$$\tanh J_{n+1} = (\tanh J_n)^2, \quad \xi_{n+1} = \frac{\xi_n}{2}. \quad (1)$$

از این معادلات می توانیم مطالب بسیاری از جمله ایده اساسی چگونگی استفاده از معادلات بازبهنجارش را می توانیم یاد بگیریم. نخست برای سادگی، پارامتر x_n را به صورت $x_n := \tanh J_n$ معرفی می کنیم: در نتیجه معادله فوق به صورت زیر نوشته می شود:

$$x_{n+1} = x_n^2. \quad (2)$$

با توجه به تعریف x_n واضح است که $0 \leq x_n \leq 1$. معادله فوق یک شار یا $Flow$ تعریف می کند که بر مبنای آن با شروع از یک x_0 رشته

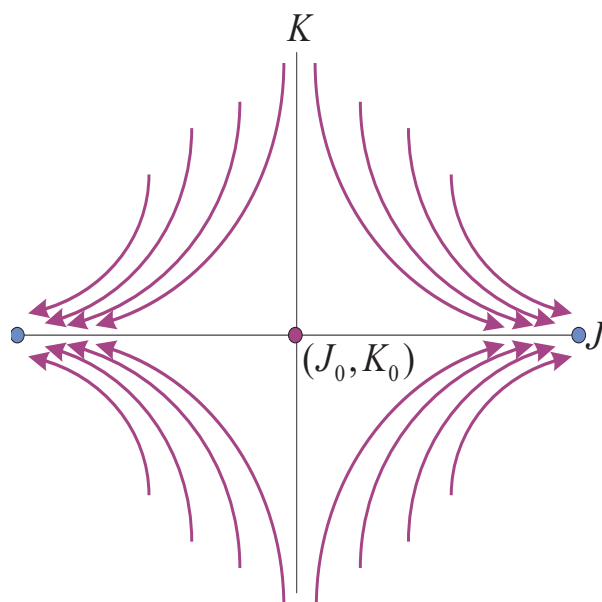

شکل ۱: شار بازهنجارش برای یک سیستم که فقط یک ضریب جفتیدگی دارد.

ای از x ها بدست می آید. این رشته از x ها که در واقع نشان دهنده ضرایب جفتیدگی متوالی هستند در شکل زیر نشان داده شده اند. از این شکل مطالب بسیار زیادی می توان آموخت. نخست اینکه این شار دو نقطه ثابت یا *Fixed Point* دارد یکی $x = 0$ و دیگری $x = 1$. اما ماهیت این دو نقطه ثابت باهم متفاوت است. $x = 1$ یک نقطه ثابت دافع و $x = 0$ یک نقطه ثابت جاذب است، به این معنا که اگر کمی از نقطه $x = 1$ دور شویم این انحراف در اثر تکرار بکلی ما را از این نقطه ثابت دور می کند و حال آنکه اگر کمی از نقطه $x = 0$ دور شویم باز هم به آن بازمی گردیم. هم چنین اگر به تعریف $x = \tanh J \equiv \tanh \frac{J}{kT}$ توجه کنیم متوجه می شویم که $x = 0$ نشان دهنده یک نقطه با دمای بی نهایت و $x = 1$ نشان دهنده یک نقطه با دمای صفر است. می دانیم که در دمای بی نهایت سیستم آیزینگ کاملاً بی نظم و در دمای صفر سیستم کاملاً منظم است. بنابراین نقطه ثابت $x = 0$ نشان دهنده یک فاز بی نظم و نقطه $x = 1$ نشان دهنده یک فاز منظم است. آنچه که در شکل () می بینیم رشته ای از سیستم های آیزینگ است که همگی رفتار بلند بردشان با هم یکسان است. سیستم با ضریب جفتیدگی x_0 دقیقاً همان سیستم با ضریب جفتیدگی x_1 است و تمامی این سیستم ها رفتارشان در مقیاس های بزرگ مثل سیستمی است که در دمای بی نهایت قرار گرفته است و هیچ گونه نظم ندارد. به این ترتیب می فهمیم که مدل آیزینگ یک بعدی نمی تواند نظم مغناطیسی داشته باشد. این همان چیزی است که قبلاً به روش های گوناگون دیده ایم. به این ترتیب ما توانسته ایم در ساده ترین سیستم شار ساده بازهنجارش را بدست آورده و از روی آن در مورد فازهای سیستم قضاوت کنیم.

یک بار دیگر این قضاوت را خلاصه می کنیم. سیستم آیزینگ یک بعدی دارای دو فاز است یکی فاز منظم (نقطه ثابت $x = 1$) و دیگری فاز نامنظم (نقطه ثابت $x = 0$)، ولی فاز منظم آن پایدار نیست و به مجرد کوچکترین اختلالی در هم می ریزد و حال آنکه فاز نامنظم آن پایدار است.

اگر بنا بر فرض شار بازهنجارش به شکل ؟؟ می شد، آنگاه نتیجه کاملاً متفاوتی می گرفتیم. در این شار فرضی سه نقطه ثابت وجود دارد که دوتای آنها یعنی نقاط ثابت $x = 0$ و $x = 1$ نقاط ثابت پایدار هستند و دیگری یعنی x_0 نقطه ثابت ناپایدار است. نقاط ثابت پایدار نشان

شکل ۲: شار بازبهنجارش برای سیستمی که دو ضریب جفتیدگی دارد.

دهنده دو فاز سیستم هستند و نقطه ثابت ناپایدار نشان دهنده یک نقطه گذار فاز است. به عبارت دیگر نقطه $x = 0$ نشان دهنده فاز نامنظم است که در آن ثابت جفتیدگی بین اسپین ها به سمت صفر میل کرده است و اسپین ها از هم مستقل هستند. (یک راه دیگر گفتن این حرف این است که بگوییم دمای سیستم بی نهایت است). نقطه $x = 1$ نشان دهنده فاز منظم است که در آن ثابت جفتیدگی بین اسپین ها به سمت بی نهایت میل کرده و همه اسپین ها در یک جهت منظم شده اند. (یک راه دیگر گفتن این حرف این است که بگوییم دمای سیستم صفر است). نقطه $x = 0$ نشان دهنده یک نقطه گذار فاز است به این معنا که اگر ثابت جفتیدگی اندکی از x_0 بیشتر باشد (یا دما اندکی از T_0 کمتر باشد) سیستم به سمت فاز منظم می رود و اگر ثابت جفتیدگی اندکی از x_0 کمتر باشد (یا دما اندکی از T_0 بیشتر باشد) سیستم به سمت فاز بی نظم می رود. بنابراین این سیستم یک گذار فاز در دمای محدود از خود نشان می دهد.

حالت فرضی دیگری را در نظر بگیرید که سیستمی با دو ثابت جفتیدگی که آنها را J و K می نامیم دارای شار بهنجارشی به صورت نشان داده شده در شکل ۱ است.

در شکل می بینیم که شار به طرف دو نقطه ثابت پیش می رود، که با دو دایره آبی رنگ در دو انتهای محور افقی نشان داده شده اند. این دو نقطه ثابت که همه شار را به خود جذب می کنند نشان دهنده دو فاز مختلف سیستم هستند. اینکه شار به طرف کدام نقطه ثابت، یعنی کدام فاز می

رود بستگی به مقدار J اولیه دارد. اگر $J > J_0$ باشد شار به سمت نقطه ثابت راست و اگر $J < J_0$ باشد، شار به سمت نقطه ثابت سمت چپ می رود. ضریب جفتیدگی K در تعیین فاز نقشی ندارد. این ضریب را یک ضریب جفتیدگی نا مربوط *Irrelevant* می خوانیم. مثال دوم: مدل دوبعدی آیزینگ: در روش میگدال-کادانف برای بازبهنجارش در سیستم دوبعدی آیزینگ به روابط زیر رسیدیم:

$$J_x^{(n+1)} = 2 \tanh^{-1}[\tanh J_x^{(n)2}] \quad J_y^{(n+1)} = \tanh^{-1}[\tanh(2J_y^{(n)2})], \quad (3)$$

تمرین: نشان دهید که اگر قرار دهیم

$$x_n := \tanh J_x^{(n)}, \quad y_n := \tanh J_y^{(n)}, \quad (4)$$

آنگاه معادلات بازبهنجارش ۳ را می توان به شکل زیر نوشت:

$$x_{n+1} = \frac{2x_n^2}{1-x_n^4}, \quad y_{n+1} = \frac{4y_n^2}{(1-y_n^2)^2}. \quad (5)$$

به این ترتیب این معادلات شار بهنجارش یا *RG Flow* را برای مدل آیزینگ دو بعدی وقتی که روش میگدال - کادانف را به کار می بریم نشان می دهند. این معادلات یک کیفیت کاملا متفاوت با شاربهنجارش در مدل یک بعدی دارند و آن اینکه دو نقطه ثابت دارند. این دو نقطه ثابت را می توان به روش عددی و با کمک گرفتن از نرم افزارهایی مثل *Maple* یا *Mathematica* پیدا کرد. این نقاط ثابت اینها هستند:

$$p_0 := (0, 0), \quad p_1 := (0.4746, 0.2253). \quad (6)$$

دقت کنید که در یافتن نقاط ثابت بالا به این نکته توجه کرده ایم که x_n و y_n اعداد مثبتی هستند. می توانیم شار بهنجارش را نیز رسم کنیم. این شار در شکل ؟؟ نشان داده شده است.

۲ شار بازبهنجارش

برای ادامه بحث و فهم اینکه از عمل بازبهنجارش چه چیزی یادخواهیم گرفت می توانیم بازبهنجارش را به طور کلی به صورت زیر تصور کنیم. فرض کنیم که یک دستگاه اسپینی در d بعد به صورت زیر داریم :

$$H = K_0 + K_1 \sum_{i,j} s_i s_j + K_2 \sum_{i,j,k} s_i s_j s_k + K_3 \sum_{i,j,k,l} s_i s_j s_k s_l + \dots \quad (7)$$

در این هامیلتونی کلیه ضرایب جفتی قابل تصور را گنجانده ایم البته در نقطه شروع بسیاری از آنها می توانند صفر باشند. بنابراین این هامیلتونی با یک نقطه $\mathbf{K} := (K_0, K_1, K_2, K_3, \dots)$ از یک فضای بی نهایت بعدی مشخص می شود. هرگاه اندازه بلوک های خود را برای بازبهنجارش برابر با s بگیریم و عمل بازبهنجارش را انجام دهیم ضرایب جفتی جدیدی بدست می آوریم که با نقطه جدیدی مثل $\mathbf{K}' := (K'_0, K'_1, K'_2, K'_3, \dots)$ مشخص می شوند. می توانیم رابطه ضرایب را به صورت زیر بنویسیم:

$$\mathbf{K}' = f_s(\mathbf{K}). \quad (8)$$

به دونکته باید دقت کرد: نکته اول: دمای T دیگر به عنوان یک ثابت $\frac{1}{kT}$ در جلو هامیلتونی جدید وجود ندارد و بدلیل فرم پیچیده روابط بازبهنجارش که نمونه ای از آن در معادله (؟؟) دیده می شود ثابت های جدید توابع پیچیده ای از دما هستند. نکته دوم: ضرایب جفتی \mathbf{K} ، سیستم های اسپینی مختلفی را توصیف می کنند که رفتار بزرگ مقیاس آنها (بزرگ تر از مقیاس طولی s) یکسان ولی رفتار کوچک مقیاس آنها (کوچکتر از مقیاس طولی s) متفاوت است. مسلم است که شکل تابع f_s را تنها پس از انجام بازبهنجارش برای مدل های معین می توانیم بدست بیاوریم ولی مستقل از هر نوع مدلی می توانیم یک خاصیت خیلی مهم از این توابع را بدست بیاوریم. فرض کنید که پس از یک بار بازبهنجارش با طول بلوک s ، طول بلوک های خود را s' بگیریم و عمل بازبهنجارش را انجام دهیم. در این صورت خواهیم داشت:

$$\mathbf{K}'' = f_{s'}(\mathbf{K}'), \quad \mathbf{K}' = f_s(\mathbf{K}) \longrightarrow \mathbf{K}'' = f_{s'}(f_s(\mathbf{K})) \quad (9)$$

اما باتوجه به اینکه روش بازبهنجارش خود را عوض نکرده ایم و باتوجه به اینکه تمام کوپلاژ های ممکن را در توصیف هامیلتونی در نظر گرفته ایم مثل آنست که از اول طول بلوک های خود را $s's'$ گرفته ایم. بنابراین خواهیم داشت:

$$\mathbf{K}'' = f_{s's}(\mathbf{K}) \quad (10)$$

بنابراین تابع f_s دارای خاصیت زیر است:

$$f_s(f_{s'}(\mathbf{K})) = f_{s's}(\mathbf{K}) \quad (11)$$

از این خاصیت بعدها یک استفاده خیلی مهم خواهیم کرد.

حال به معادله بازبهنجارش (8) بازمی گردیم. با تکرار عمل بازبهنجارش ضرایب جفتیدگی طبق این معادله تغییر خواهند کرد. هرگاه از نقطه \mathbf{K} شروع کنیم و حاصل بازبهنجارش را بعد از n بار باز بهنجارش با $\mathbf{K}^{(n)}$ نشان دهیم آنگاه :

$$\mathbf{K}^{(n)} = f_s(\mathbf{K}_{n-1}) \quad (12)$$

این معادله نشان دهنده یک شار در فضای ضرایب جفتیدگی است. این شار را شار بازبهنجارش می نامند.

حال دقت می کنیم که با هر بار بازبهنجارش طول همبستگی ξ تبدیل به $\frac{\xi}{s}$ می شود (شکل ؟؟). از این حرف دو نتیجه گرفته می شود.

۱ - اگر سیستم اسپینی با ضرایب جفتیدگی \mathbf{K} در نزدیکی نقطه بحرانی خود باشد

سیستم اسپینی با ضرایب جفتیدگی باز بهنجارشده \mathbf{K}' از نقطه بحرانی کمی دورتر است.

۲ - اگر سیستم اول در نقطه بحرانی باشد به این معنا که طول همبستگی آن بی نهایت باشد سیستم دوم نیز در نقطه بحرانی است زیرا طول

همبستگی آن نیز بی نهایت خواهد بود.

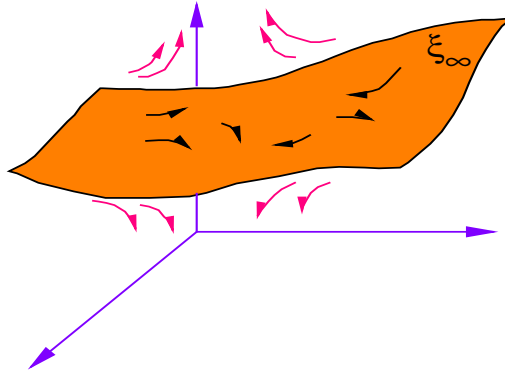
حال در فضای توابع همبستگی می توانیم بررسی کنیم سیستم هایی که در نقطه بحرانی اند کدامند. این سیستم ها دارای چنان ضرایب جفتیدگی ای

هستند که برای آنها ξ به عنوان تابعی از ضرایب جفتیدگی بی نهایت است. مجموعه این نقاط (در فضای ضرایب جفتیدگی) یک ابر رویه تعریف

می کنند که به آن ابر رویه بحرانی می گویند. برای همه نقاط روی این ابر رویه ξ بی نهایت است. با توجه به نتایج یک و دو که در بالا به آن اشاره

شد می فهمیم که عمل بازبهنجارش نقاط داخل این ابر رویه را به داخل این ابر رویه می نگارد و نقاطی را که روی این ابر رویه نیستند از آن دور می

کند. این رفتار در شکل (2) نشان داده شده است.

شکل ۳: شار بازبهنجارش در یک سیستم کلی.

۳ نقطه ثابت

بنابراین نتیجه ۲ که در بالا به آن اشاره شد شار بازبهنجارش نقاط روی ابرویه بحرانی را به همان رویه می نگارد. تمام نقاط روی این ابرویه در حالت بحرانی هستند به این معنا که طول همبستگی در آنها بی نهایت است. فرض اساسی ویلسون آن است که این شار در روی این ابرویه دارای یک نقطه ثابت است به این معنا که بعد از اینکه بارها عمل بازبهنجارش را انجام دهیم سرانجام به نقطه ای می رسیم که دیگر ضرایب جفتیدگی تغییر نمی کنند. این نقطه ثابت را با K^* نشان می دهیم و بنابراین تعریف داریم:

$$K^* = f_s(K^*). \quad (13)$$

فرض وجود نقطه ثابت بلافاصله توضیح ساده ای از عمومیت بدست می دهد زیرا بیان می کند که رفتار بحرانی تمام سیستم هایی که ضرایب جفتیدگی آنها روی خطوط شاری قرار دارند که به نقطه ثابت K^* منتهی می شوند توسط یک سیستم آنهم با ضرایب جفتیدگی K^* توصیف می شود. در واقع تمام این سیستم ها متعلق به یک کلاس عمومیت هستند که می توان آن را کلاس عمومیت K^* نامید.

بنابراین نماهای بحرانی این سیستم ها با نماهای بحرانی سیستم K^* یکی است. در این بخش خواهیم دید که چگونه این نماهای بحرانی را می توان با استفاده از خصوصیات شار بازبهنجارش در نزدیکی نقطه K^* بدست آورد. برای مطالعه خصوصیات شار در نزدیکی نقطه K^* فرض کنید

که \mathbf{K} نقطه ای نزدیک \mathbf{K}^* باشد در این صورت شار این نقطه را به نقطه ای در همان نزدیکی مثل \mathbf{K}' خواهد نگاشت. بنابراین خواهیم داشت:

$$\mathbf{K}' = f_s(\mathbf{K}) \rightarrow \mathbf{K}^* + \Delta\mathbf{K}' = f_s(\mathbf{K}^* + \Delta\mathbf{K}) = f_s(\mathbf{K}^*) + \frac{\partial f_s}{\partial \mathbf{K}^*} \Delta\mathbf{K} \quad (14)$$

و یا

$$\Delta\mathbf{K}' = A_s \Delta\mathbf{K}, \quad (15)$$

که در آن

$$A_s := \frac{\partial f_s}{\partial \mathbf{K}^*}. \quad (16)$$

حال می توان ویژه مقدارها و ویژه بردارهای ماتریس A_L را پیدا کرد:

$$A_s |u_i\rangle = \lambda_i(s) |u_i\rangle \quad (17)$$

می توانیم $\Delta\mathbf{K}$ و $\Delta\mathbf{K}'$ را برحسب این ویژه بردارها بسط داد:

$$\Delta\mathbf{K} = \sum_i c_i |u_i\rangle \quad \Delta\mathbf{K}' = \sum_i c'_i |u_i\rangle \quad (18)$$

می توان به c_i ها به عنوان ضرایب جفتیدگی جدید در نزدیکی نقطه ثابت نگاه کرد. باین نامگذاری نقطه ثابت نقطه ای است که در آن همه c_i هاسفر هستند.

با قراردادن این بسط ها در رابطه (15) به نتیجه زیر می رسیم:

$$c'_i = \lambda_i(s) c_i \quad (19)$$

c_i ها ضرایب جفتیدگی قبل از بازهنجارش و c'_i ها ضرایب جفتیدگی بعد از بازهنجارش هستند. حال می پرسیم که بستگی ویژه مقدارهای $\lambda_i(s)$ به s چگونه است؟ برای دریافت این بستگی از خاصیت مهم (11) استفاده می کنیم. با استفاده از تعریف A_L و مشتق گیری زنجیره ای براحتی می توان رابطه زیر را ثابت کرد:

$$A_{s's} = A_{s'} A_s \quad (20)$$

این رابطه بیان می کند که A_s را می توان به شکل زیر نوشت:

$$A_s = s^T \quad (21)$$

که در آن τ یک ماتریس مستقل از L است. در نتیجه این رابطه خواهیم داشت:

$$\Lambda_i = s^{\mu_i} \quad (22)$$

که در آن μ_i ها ویژه مقادیرهای ماتریس τ و مستقل از L هستند.

نامگذاری زیر برای ویژه مقادیرهای μ_i عمومی شده است. هرگاه $\mu_i > 0$ باشد، c_i یک ثابت جفتیدگی باربط خوانده می شود که به معنای آن است که هرگاه c_i را از مقدار صفر کمی تغییر دهیم شاربازبهنجارش این نقطه را از نقطه ثابت دورتر خواهد کرد. مسلم است که جهت ویژه بردارهای باربط می بایست ابررویه بحرانی را قطع کنند زیرا فرض شده است که در روی ابررویه بحرانی همه شار به نقطه ثابت می ریزد.

هرگاه $\mu_i < 0$ باشد، c_i یک ثابت جفتیدگی بی ربط خوانده می شود که به معنای آن است که هرگاه c_i را از مقدار صفر کمی تغییر دهیم شاربازبهنجارش این نقطه را مجدداً به نقطه ثابت بازخواهد گرداند. بنابراین هرچه که به یک دستگاه نزدیک بحرانی از مقیاس های بزرگ و بزرگ تر نگاه کنیم این ثابت های جفتیدگی کوچک و کوچک تر خواهند شد و نهایتاً از بین خواهند رفت. جهت ویژه بردارهای بی ربط می بایست مماس بر ابررویه بحرانی باشد. برای فهمیدن این موضوع بیاید فرض کنیم که یک ویژه بردار بی ربط ابررویه بحرانی را قطع می کند. در این صورت نقطه ای مثل K خارج سطح به نقطه ثابت K^* نگاشته می شود. از آنجا که در نقطه K^* طول همبستگی بی نهایت است و طول همبستگی در امتداد شار کم می شود پس در نقطه K نیز طول همبستگی می بایست بی نهایت باشد که به این معناست که نقطه K نیز می بایست روی ابررویه بحرانی باشد یعنی ویژه بردار بی ربط می بایست مماس بر ابررویه بحرانی باشد.

۱.۳ پیداکردن نماهای بحرانی

آنچه که تاکنون گفته شد جنبه های کلی بازبهنجارش بود. مسلم است که انجام بازبهنجارش بطور دقیق برای هیچ سیستم برهم کنش داری امکان پذیر نیست. در هر بار که بازبهنجارش انجام دهیم ثابت های جفتیدگی جدیدی به هامیلتونی اضافه خواهد شد که لازم می دارد بازبهنجارش را بطور دقیق با هامیلتونی جدید انجام دهیم که باز هم منجر به ثابت های جفتیدگی جدید خواهد شد و این کار همچنان ادامه خواهد یافت. برای رهاشدن از این پیچیدگی بود که فضای ثابت های جفتیدگی را از همان ابتدا بی نهایت بعدی گرفتیم. اما این کار تنها برای این بود که بتوانیم بطور کلی و صوری درباره بازبهنجارش صحبت کنیم. در عمل هیچ گاه نمی توان شاربازبهنجارش را در یک فضای بی نهایت بعدی از ثابت های جفتیدگی تعیین کرد و هرگز نمی توان بطور دقیق نقطه ثابت را تعیین کرد.

تحت بازبهنجارش آن دسته از c_i ها که برای آنها مقدار μ_i در این مرحله می توانیم رابطه انرژی آزاد گیبس را قبل و بعد از بازبهنجارش در نزدیکی نقطه ثابت بنویسیم. از آنجا که در حین بازبهنجارش مقدار عددی تابع پارش تغییری نمی کند برای انرژی آزاد گیبس برواحد اسپین خواهیم داشت:

$$g(c'_1, c'_2, c'_3, \dots) = L^d g(c_1, c_2, c_3, \dots) \quad (23)$$

و یا

$$g(s^{\mu_1} c_1, s^{\mu_2} c_2, s^{\mu_3} c_3, \dots) = s^d g(c_1, c_2, c_3, \dots) \quad (24)$$

و یا

$$g(s^{\frac{\mu_1}{d}} c_1, s^{\frac{\mu_2}{d}} c_2, s^{\frac{\mu_3}{d}} c_3, \dots) = s g(c_1, c_2, c_3, \dots) \quad (25)$$

این رابطه نشان می دهد که تابع انرژی آزاد گیبس یک تابع شبه همگن باشد. از درس های قبل به یاد داریم که این خاصیت تابع گیبس نقطه شروع فرض مقیاس پذیری ویدام بود که از آنجا می توانستیم نماهای بحرانی را برحسب نماهای ویدام بدست آوریم. تنها تفاوتی که وجود دارد آن است که تعداد نماها ظاهراً در این جا بیشتر از دو تا است.